

ВНЕСОК ХУДОЖНИКА ЮРІЯ ЛОГВИНА У ВІЗУАЛЬНУ РЕПРЕЗЕНТАЦІЮ ТЕМИ ГОЛОДОМОРУ

Андрій ІВАНЕЦЬ

orcid.org/0000-0001-7167-8183

кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник

Національного музею Голодомору-геноциду

email: crimeaua@ukr.net

Анотація. Розглянуто внесок відомого художника-графіка і письменника Юрія Григоровича Логвина (1939–2019) у візуальну репрезентацію теми Голодомору. Під впливом родинних переказів про жахи 1932–1933 рр. та, ймовірно, власних спогадів про голодне воєнне і повоєнне дитинство він звернувся до неї одним із перших серед художників совєтської України. Мистець намагався показати намір тоталітарного комуністичного режиму знищити прагнення українців до волі та національної державності, а також трагедію України.

Ключові слова: Юрій Логвин, Голодомор, геноцид, поштові марки, гравюра, дереворит.

Постановка проблеми. Голодомор 1932–1933 рр., вчинений тоталітарним комуністичним режимом СРСР, завдав колосального удару по українському народу – багатомільйонні прями й непрямі людські втрати, знищення значної частини матеріальної і нематеріальної культурної спадщини, деформації соціуму і особистості у жертв тяжкого злочину геноциду, які вижили, тощо. Довгі десятиліття в комуністичній державі з центром у Москві переслідувалися будь-які згадки про цю цілеспрямовано організовану катастрофу України. Це відповідає десятій стадії процесу вчинення геноциду, за класифікацією американського фахівця Г. Стентона, – заперечення цього злочину, яке, як правило, відбувається під час всього процесу і завжди йде за геноцидом [23]. Неможливість публічно згадувати і осмислювати трагедію призводить до ще глибшої травматизації жертв та збереження постгеноцидного стану всього суспільства. Як пояснює психоаналітик і психолог Р. Кечур: «Травма, на моє глибоке переконання, не

є сукупністю горя, не є сукупністю болю. Травма є нерозділене переживання, коли людина перебуває всередині травми і ніхто не розділяє цю травму» [4]. У цьому контексті важливу терапевтичну роль для постраждалого суспільства та його окремих представників може і має відігравати мистецтво.

Огляд досліджень і публікацій. Академічні дослідження геноциду українців у 1932–1933 рр. ведуться вже кілька десятиліть. На сучасному етапі відбувається вужча спеціалізація голодоморних студій, зокрема активно розвивається культурологічний напрямок, себто вивчення відображення Голодомору у літературі, драмі, поезії, кіно, візуальному мистецтві тощо [11]. Втім ступінь дослідження розробки цієї теми у різних видах мистецтва є неоднаковим. Зокрема, потребує подальшого вивчення тема внеску образотворчого мистецтва. Серед авторів, які зверталися до неї, можна назвати канадську дослідницю Д. Даревич [2; 21], українську і американську науковицю В. Малько [22], А. Іванця [3].

Є згадки про картини на тему Голодомору у монографіях та статтях, присвячених біографіям і творчості митців, як, наприклад, у дослідженнях мистецтвознавців А. Яціва, Р. Яціва про художника П. Андрусіва (1906–1981) [12], Я. Кравченка про художника-бойчукіста О. Кравченка (1903–1985) [6; 7]. На сьогодні найбільш повно проаналізувала відображення тематики Голодомору у живописі та графіці Д. Даревич. Проте загалом дослідження цієї проблематики перебуває на початковому етапі, зокрема, потребує додаткового вивчення теми створення нонконформістські налаштованими митцями в СРСР картин та графічних робіт про трагедію українського народу у 1932–1933 рр. Частина з цих нечисленних творів все ще маловідома або взагалі невідома широкому загалу та не введена у науковий обіг.

Художник-графік, письменник і автор культурно-просвітницьких радіопередач Юрій Григорович Логвин (1939–2019) був одним із перших митців у советській Україні, який після Другої світової війни звернувся до цієї теми, а потім і після відновлення незалежності Української держави. Проте, на жаль, такий аспект його творчості поки що не потрапив у фокус уваги вчених. Тому предметом вивчення у нашій статті є його творчість, а об'єктом – графічні твори на тему Голодомору.

Ця тема недостатньо вивчена, хоча філателіст і дослідник В. Чередниченко неодноразово висвітлював різні аспекти спроби Ю. Логвина, який був непересічним автором марок і конвертів сучасної України, створити у 2003 р. ескіз поштової марки до 70-х роковин Голодомору [16; 17; 18].

Мета статті – розглянути внесок

відомого художника-графіка і письменника Ю. Логвина у візуальну репрезентацію теми Голодомору.

Для аналізу внеску митця у створення візуального образу однієї з найбільших трагедій української нації, спричиненої комуністичним режимом, використовуватимуться як оприлюднені матеріали, так і дереворит «Голод в лето 1230...» та книжки-«метелики» Ю. Логвина «Млинок» і «Оповідь странної», які зберігаються у колекції автора статті. Ці невеликого формату книжечки, за спогадами друга митця, філателіста і дослідника В. Чередниченка, відносяться до «самвидаву» Ю. Логвина – наприкінці 1990-х – початку 2000-х рр. він їх сам писав, ілюстрував і розмножував на копіювальній техніці для розповсюдження серед знайомих. На частині з них є автограф письменника. Як розповів автору статті В. Чередниченко, йому відомо про 15 таких книжечок. Деякі з творів, які в них містилися, потім з'явилися на сторінках журналів.

Виклад основного матеріалу. Народився митець 5 лютого 1939 р. у родині мистецтвознавця і архітектора Григорія Никоновича Логвина (1910–2001) у Кременчуці на Полтавщині. Батько отримував другу освіту у Московському інституті образотворчих мистецтв, працював, тому у перші роки ним опікувалася насамперед мати. У червні 1941 р. Г. Логвин був мобілізований до лав Червоної армії, а інші члени родини евакуювалися у с. Великі Сорочинці на Полтавщині. З собою мати та бабця Юрія взяли бібліотеку батька. На бажання майбутнього митця малювати справило найбільший вплив, за його спогадами, раритетне видання книжки «Слово о полку Ігоревім» 1934 р. з яскравими ілюстраціями

палехського художника І. Голикова. У жовтні 1945 р. Г. Логвин демобілізувався і перевіз родину з Харкова до Києва, де розпочалася масштабна відбудова і відкрилися перспективи для самореалізації архітектора. Втім налагодження побуту у столиці України в перші повоєнні роки було завданням складним, а часом екстремальним (перші два місяці родина жила на відгородженому фанерою міжповерховому прольоті, а потім роками у підвальному приміщенні) [10]. У 1946 р., як згадував митець, мати вивозила його із голодного Києва до Риги [5]. У 1951 р. батьки віддали Ю. Логвина до Київської художньої середньої школи ім. Т. Г. Шевченка, яка давала гарну базову художню освіту. У 1950-х рр. він брав участь в експедиціях батька по Україні, під час яких знайомився з історією кам'яної та дерев'яної архітектури, робив замальовки її взірців. У 1958 р. Ю. Логвин вступив до Київського державного художнього інституту, де займався на відділенні графіки живописного факультету. Його викладачем і керівником дипломної роботи був відомий художник, теоретик світового і українського мистецтва професор В. Касян [10]. Особливий вплив на нього здійснили знані викладачі та митці Г. Якутович, О. Данченко і Г. Гавриленко [16].

У студентські роки Ю. Логвин проявив себе і на письменницькій ниві: у 1961 р. у видавництві «Веселка» вийшла накладом 65 тис. примірників його перша книжка «Північне сяйво». Це була написана і проілюстрована митцем казка, хоча за наполяганням видавництва зазначено, що твір належить вигаданому «енецькому народу». Після завершення навчання Ю. Логвин два роки працював у мультиплікаційному цеху Київської

науково-популярної студії, а потім викладав у Київському палаці піонерів і школярів, де у художньому гуртку навчав обдарованих дітей та підлітків мистецтва графіки. Паралельно він продовжував письменницьку діяльність – у 1968–1970 рр. світ побачили кілька книжок оповідань, повістей і новел. У 1970 р. Ю. Логвин став членом Спілки письменників України, а у 1971–1973 рр. він для здобуття спеціальних знань у галузі письменства навчався на Вищих літературних курсах при Літературному інституті імені О. М. Горького у Москві. Після повернення до Києва Ю. Логвин продовжив розкривати свій талант письменника та художника-графіка. За своє життя він написав два десятки пригодницьких книжок, які здебільшого сам ілюстрував. У своїх творах поєднував художні прийоми із глибоким знанням історії та етнографії. У 1976 р. став членом Спілки художників України. Отримував відзнаки за літературну діяльність, зокрема у 2012 р. став лауреатом урядової премії імені Лесі Українки за літературно-мистецькі твори для дітей та юнацтва за 2011 р. [9]. У травні 2019 р. помер у Києві від інсульту. Останні роки через хворобу майже не виходив з дому, але продовжував займатися творчістю та писав спогади.

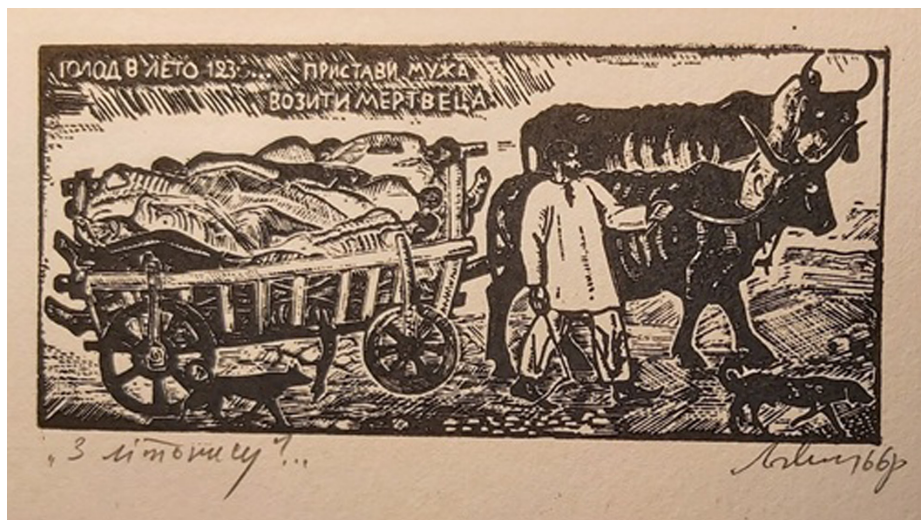
Ю. Логвин мав власний досвід голодного дитинства під час і після Другої світової війни. Він, наприклад, розповів у мемуарній новелі «Млинок», як його бабусі Мокрина і Мінна у середині 1940-х рр. готували картопляно-кукурдзяний хліб за допомогою млинка, зробленого із снарядної гільзи, а потім його тиждень їли. Митець, полемізуючи із твердженнями у науково-популярній літературі про неможливість

виготовлення хліба із рису і кукурудзи, писав у 2003 р.: «... я свідок того, що хліб можна спекти і без пшеничного, житнього, ячного і вівсяного борошна. Що для цього треба? Перш за все треба жити в убогим степовім колгоспі, який був колгоспом і при німцях. Різниця тільки в тому, що за трудодні німці давали окупаційні марки. Звичайно, теж пшик, але давали... І от із цього колгоспу спочатку німці забрали зерно. А потім, коли звільнили від німців, рештки вигребли наші. Може, хто що і приховав?... А ще лишилось де-де кукурудзяного бадилля в полі. На поламаному, потрощеному бадиллі часом знаходилися хиряві качанчики. Напівпорожні, видзьобані птаством. Ну й біля спустошених кагатів можна було при ретельному колупанні в обмерзлій землі знайти дрібненькі почавлені й порізані картоплинки. Ще треба, щоб у вас піч топилась. І димар не курів. Для цього потрібна солома на розпал. А для жару кізяки» [4, с. 1–2].

Неабияке враження на Ю. Логвина у дитинстві справили розповіді рідних

про Голодомор, з чим пов'язано створення у 1966 р. одного із перших у советській Україні творів образотворчого мистецтва на цю тему. У 2003 р. він згадував: «Про голод-33 мені муляло від раннього дитинства, коли почув про канібалізм у розмові своїх бабусь десь узимку [19] 44–45 років. 66-го року зробив гравюру на дереві про голод... 1230 року за “Повним зібранням руських літописів”. А щоб ніхто не чіплявся, то й вирізав на гравюрі слова з літопису: “І пристави мужа блага і смиренна возити мертвеца”. Але всі, кому треба, розуміли про що мова. Дивна річ, але тоді ніхто мене не заклав і мене за цю гравюру “не проробляли”» [8].

27-річному художнику вдалося у цій гравюрі на дереві досягнути ефекту графічної езопової мови – при першому погляді для дуже багатьох свідків геноциду українського народу першою асоціацією від побаченого є саме трагедія Голодомору. Як, власне, і у чималій кількості наших сучасників, які знають про цей злочин комуністичного режиму вже із

Гравюра на дереві Ю. Логвина «Голод в лето 1230...» (із колекції А. Іванця)

вторинних джерел. Свідки і жертви геноциду 1932–1933 рр. часто згадують, як по селах їздили підводи і збирали померлих, а часом і ще живих голодуючих та везли їх на цвинтар. З іншого боку, Ю. Логвин у 1966 р. «підстрахувався» на випадок підвищеного інтересу карально-репресивних органів СРСР не лише цитатою з літопису, яка відносила зображувані події до XIII ст., а, ймовірно, і візуально – до воза запряжені воли, тоді як у 1933 р. здебільшого використовували коней.

Щодо розповсюдження подібних творів Ю. Логвин розповів, що у 1960–1970-х рр. активно працював із тиражною графікою, виготовляв багато гравюр і роздавав їх. «Люди раділи моїм роботам, коли отримували їх у подарунок, і приязно сприймали мене», – пояснював митець [20, с. 17].

У 2012 р. Ю. Логвин отримав разом із 16-ма іншими колегами відзнаку «Золотий письменник України». Міжнародний благодійний фонд «Мистецька скарбниця» вручав її письменникам-романістам, тиражі творів яких сумарно перевищували 100 тис. примірників, виданих у формі паперової книжки від початку 2000 р. Кажуть, що Ю. Логвин пожартував тоді, що тираж його творів перевищує десятки мільйонів. Йшлося, очевидно, не про книжки, а про марки. Останні є не просто знаками поштової оплати та найпоширенішим різновидом промислової графіки, вони є ще одним із символів суверенної держави. З 1992 і до 2010-х років Ю. Логвин активно співпрацював із національним оператором поштового зв'язку «Укрпоштою». За його ескізами випущені друга (вказані номінали) і третя (замість номіналів вказані літерні індекси) серії стандартних марок

Марка номіналом 30 шагів із першої серії поштових марок Української держави.

*В обігу з липня 1918 р.
Художник Юрій Нарбут*

незалежної України «Етнографічні сюжети «Давня Україна», які були в обігу у 1993–1994 та 1994–2001 рр. відповідно. Також художник виконав серії марок «Гетьмани України», «Історія війська в Україні», «Українська хата», «Млини», «Вітряки». В результаті кропіткої праці Ю. Логвину вдавалося поєднувати мистецьку якість, історичну достовірність та етнографічну точність у своїх поштових мініатюрах, хоча не завжди обставини і технології давали можливість цілком реалізувати задум.

12 лютого 2003 р. у Верховній Раді України відбулися слухання, присвячені відзначенню 70-х роковин Голодомору 1932–1933 рр. і вшануванню мільйонів його жертв. Слухаючи по радіо трансляцію парламентських слухань, Ю. Логвин вирішив, що «треба таки й марку зробити про те страхіття» [13].

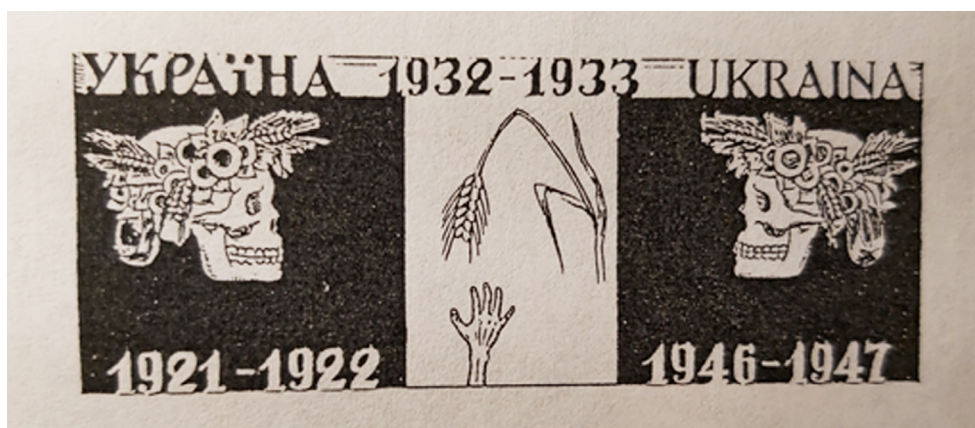

Проект марки Ю. Логвина до 70-х роковин Голодомору (із газети «Кримська світлиця»)

Ю. Логвин згадує, що розробив два ескізи марок. В основі їх лежало творче використання алегорії «Молода Україна», створеної видатним митцем-графіком, співзасновником Української академії мистецтв Г. Нарбутом (1886–1920) для першої серії марок УНР (марок-грошей) і Української держави (поштових марок), які з'явилися в обігу у квітні 1918 р. і липні 1918 р. відповідно. Образ молодої України у вінку нагадував античну богиню і був настільки вдалим, що його використали не лише при створенні банкноти УНР номіналом 500 грн

у 1918 р. чи кількох серій непоштових марок представниками української діаспори у світі, а й для випуску першої стандартної серії поштових марок України у 1992 р. Ю. Логвин у 2003 р. зобразив на чорному фоні нарбутівський образ «Молодої України», яка символізувала УНР чи Україну загалом, і череп у вінку, розташовані один проти одного. Інший ескіз марки містив зображення відразу двох черепів у вінках.

Художня редакційна рада Укрпошти відхилила ескізи митця, оскільки вирішила, що марка буде занадто страшною.

Це зображення Ю. Логвин використав у самвидавній книжці «Оповідь странньої» 2003 р., яка зберігається у колекції А. Іванця.

«Почав показувати. І всі злякались – ну хіба можна про таке відверто говорити?!» – писав Ю. Логвин [13]. Митець через ЗМІ звернувся до громадськості з цим питанням. Деякі фахівці підтримували його ескіз марки. Наприклад, філателіст із великим досвідом і дослідник В. Чередниченко вважав його вдалим і нагадував, що у світовій філателії не один раз використовувалися зображення черепів на марках [18, с. 10]. Автор замітки у газеті «Кримська світлиця» у березні 2003 р. нагадував про серію благодійних поштових марок УСРР «Допомога голодуючим» 1923 р., про поштову марку України до 60-х роковин Голодомору авторства художника Василя Перевальського і писав: «... для належного відображення трьох страхітливих голодоморів нашої філателії потрібно дуже і дуже багато зробити. І Юрій Логвин має рацію, що говорити про страхіття треба відверто» [13].

Тим часом Укрпошта вирішила зупинитися на новому проєкті марок до 70-х роковин Голодомору, який викликав скандал. На ескізі було використано фотографію голодуючих із Бузулука під Самарою у РСФРР під час голоду 1921–1923 рр., яку тоді розповсюджували для збору допомоги на Заході. На щастя, про цей проєкт марки стало відомо представникам української діаспори, зокрема канадському істориком Роману Сербину і філателісту Олександром Малицькому, які вжили заходів для недопущення в друк і обіг марки із зображенням, що містило грубу історичну помилку і могло б дискредитувати зусилля з інформування громадськості про суть злочину Голодомору. Старший радник Фондації США–Україна Морган Вільямс організував кампанію серед

представників української діаспори та інших громадян, які масово відправляли листи до видавництва «Марка України» з вимогами зупинити вихід марки у світ [19].

З ініціативи М. Вільямса відбулася зустріч з директором цього видавництва Валентиною Худолій, яка доповіла про це генеральному директору Укрпошти Василю Мухіну, в результаті ухвалили рішення переробити ескіз. Щоправда, тоді знову обговорювалася дивна думка щодо ідейного змісту марки. В. Худолій заявила тоді: ««Ми пропонуємо, щоб ця марка була присвячена трагедії українського народу, яка не належить лише до 1932–1933 років. Ми пропонуємо не писати зовсім роки. Якщо буде прийнята пропонування фраза, то це буде вшанування всіх жертв голодоморів, навіть не тільки трагедії лише українського народу, а це буде трагедія всього людства. Тому що зараз голод є в Африці, і в деяких інших країнах» [19]. Фактично пропонувалося розмити ідею відображення геноциду української нації у 1932–1933 рр. в результаті організованого комуністичним СРСР голоду на фоні згадування жертв голодів, які мали різні причини їх виникнення. Все ж таки здоровий глузд переміг і, зрештою, у листопаді 2003 р. була випущена стотисячним накладом марка авторства художника видавництва «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» Костя Лавра із зображенням козацького хреста, стражденного дитячого обличчя і написами «1932–1933», «Голодомор» [1, с. 45].

Висновки. Ю. Логвин як митець, що постійно у художніх творах відображав минуле і культуру України, під впливом трагічних родинних спогадів про 1932–1933 рр. і, ймовірно, власного

повоєнного досвіду одним із перших серед художників советської України звернувся до теми Голодомору. Його внесок у її художнє осмислення та відображення є невеликим за обсягом, але знаковим з огляду на суспільно-політичні обставини. У гравюрі на дереві 1966 р. митець зобразив типову ситуацію охопленої наймасовішим штучним голодом України, коли тіла померлих, а часом і ще живих голодуючих вивозили на підводі на цвинтар. Робота створена в момент згортання «відлиги», а тому для маскуваннє реального змісту Ю. Логвин використав цитату з літопису про голод у Київській Русі у 1230 р. Це дало можливість уникнути переслідувань з боку комуністичного режиму. Вірогідно, цю гравюру митець дарував своїм знайомим ще у 1960-х роках. Відомо також, що він її використав для оформлення власної «самвидавної» книжечки «Оповідь странної» у 2003 р. Цікаво, що у період після Другої світової війни і до розпаду СРСР він став, імовірно, першим митцем, хто ризикнув попри політику комуністичного режиму штучної амнезії щодо Голодомору відобразити його у візуальному творі та, можливо, навіть розповсюджував ці гравюри у період брежнєвського «застою» в СРСР. Непересічні картини з цієї тематики О. Кравченко і В. Патик створили на початку 1970-х – 1980-х рр., але побачити їх могли лише найбільш довірені люди з оточення митців. Лише в останні роки перед розпадом СРСР в умовах відносної лібералізації художники в Україні створили низку живописних і графічних творів, що відображали трагедію українців у 1932–1933 рр. і які змогла побачити широка аудиторія. Висновок про першість Ю. Логвина у відображенні

у візуальному мистецтві післявоєнної УРСР Голодомору є попереднім, адже пошук творів з цієї тематики має бути продовжений.

На початку 2000-х років Ю. Логвин був не просто відомим художником і письменником, а визнаним майстром промислової графіки, автором низки популярних і тиражних серій українських марок. Набагато ширшу аудиторію могла б отримати його поштова мініатюра, ескізи якої він створив у 2003 р. до роковин Голодомору. У них була закладена цікава ідея – використати трансформований нарбутівський образ «Молодої України» як символ УНР та відродженої української державності загалом (він став основою для зображення на стандартних марках України першої серії у 1992 р.), щоб показати трагедію української нації. Проте символіка, використана митцем (черепи у вінках на темному фоні, які мали б наочно демонструвати мету організаторів Голодомору – підірвати прагнення до волі й національної державності українців – та трагедію небачених масштабів України), не знайшла підтримки у членів редакційно-художньої ради Укрпошти, які розцінили ці ескізи як надто похмурі. Хоча частина фахівців вважала їх такими, що відображають глибину трагедії української нації, яку вона пережила під час советського геноциду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гонцарюк, І. В., Рипела, Д. В. *Каталог поштових марок, конвертів та карток України (1918–2008)*. Б. м., 2008. 392 с.
2. Даревич, Д. Голодомор із перспективи мистецтва. *Критика*. 2010. № 7–8. С. 31–33.
3. Іванець, А. Голодомор у творчості художника Миколи Сліпченка (за матеріалами постійного фонду Музею Голодомору

та родинного архіву митця). *Українознавчий альманах*. 2025. Вип. 36. С. 79–85.

4. Кечур, Р. Травми минулого і безпека майбутнього. *Збруч*. 13.09.22. URL: <https://zbruc.eu/node/113118> (дата звернення: 07.08.2025).

5. Коскін, В. Юрій Логвин: «Безкультурність породжує монстрів». *Слово Просвіти*. 10.09.2012. URL: <http://slovoprosvity.org/2012/09/10/iuriy-lohvin-bezkul-turnist-porodzh/>

6. Кравченко, Я., Охрім Кравченко. *Художник і час*. Київ, 2020. 384 с.

7. Кравченко, Я. «Скорбота. Голод на Україні». Пам'яті художника-бойчукіста Охріма Кравченка. *Історична правда*. 10.02.2025. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2025/02/10/164723/>

8. Логвин, Ю. *Млинок*. Б. м., 2002. 12 с.

9. Логвин, Ю. *Оповідь странної*. Б. м., 2003. 10 с.

10. Логвин, Юрій Григорович. *Життя та творчість*. URL: <https://ukrlib.com.ua/bio/printit.php?tid=5890>

11. Маттінглі, Дарія: «Ми маємо дивитися на Голодомор як на лише одну з багатьох спроб підкорення України від часів Петра I чи навіть раніше». *Україна модерна*. 27.11.2024. URL: <https://uamoderna.com/backward/dariya-mattingli-my-mayemodyvutysya-na-golodomor-yak-na-lyshe-odnu-z-bagatoh-sprob-pidkorennya-ukrayiny-vid-chasiv-petra-i-chy-navit-ranishe/> (дата звернення: 05.08.2025).

12. Нагородили 18 «Золотих письменників України». *Друг читача*. 26.11.2012. URL: <https://vsiknygy.net.ua/news/23820/> (дата звернення: 03.08.2025).

13. Невже ми такі безпам'ятні. *Кримська світлиця*. 28.03.2003. № 13.

14. *Петро Андрусів (1906–1981): мистецька спадщина, публікації, архівні та довідкові матеріали* / авт.-упоряд.: Андрій Яців, Роман Яців; наук. ред. Степан Павлюк. Львів, 2023. 547 с.

15. У столиці вручили нагороди лауреатам урядової премії ім. Лесі Українки.

16.05.13. URL: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=104039&cat_id=98430

16. Чередниченко, В. Пам'яті Юрія Логвина. *Філателія України*. 2019. № 19. С. 30–33.

17. Чередниченко, В. *Про філателію всім*. Для юнацтва, дітей, спадкоємців філателістичних колекцій. Київ, 2015. 112 с.

18. Чередниченко, В. Філателістична грань пам'яті Голодомору. *Філателія України*. 2004. № 1. С. 8–11.

19. Щур, М. Марки до роковин Голодомору 1932–1933 років може не бути. *Радіо Свобода*. 08.10.2003. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/908408.html>

20. Юрій Логвин: «Випуск кожної української марки був для нас святом». *Філателія України*. 2015. № 1. С. 12–19. URL: <https://issuu.com/ukrposhta/docs/027ad0f8716eb9>

21. Darewych, Daria. Representations of the Holodomor by Ukrainian Artists. *Ukrainian artists depict genocide: in commemoration of the 90th anniversary of the Holodomor* / edited by Victoria A. Malko. Fresno, CA, 2023. P. 9–39.

22. *Ukrainian artists depict genocide: in commemoration of the 90th anniversary of the Holodomor* / edited by Victoria A. Malko. Fresno, CA, 2023. 64 p.

23. Stanton, Gregory H. *The ten stages of genocide*. URL: <https://www.genocidewatch.com/tenstages> (дата звернення: 03.08.2025).

REFERENCES

1. Hontsariuk, I., Rypela, D. (2008). *Catalog of Postage Stamps, Envelopes and Cards of Ukraine (1918–2008)*. B.m.: Divari, 392 p. [in Ukr.]

2. Darewych, D. (2010). The Holodomor from the Perspective of Art. *Krytyka* (Critics), (7–8), pp. 31–33. [in Ukr.]

3. Ivanets, A. (2025). The Holodomor in the Work of Artist Mykola Slipchenko (Based on Materials from the Permanent Collection of the Holodomor Museum and the Artist's Family Archive). *Ukrainoznavchyi Almanakh* (Ukrainian Studies Almanac), (36), pp. 79–85. [in Ukr.]

4. Kechur, R. (2022). Traumas of the Past and Security of the Future. *Zbruch*. [online] Available at: <https://zbruch.eu/node/113118>. [in Ukr.]
5. Koskin, V. (2012). Yurii Lohvyn: "Lack of Culture Gives Birth to Monsters". *Slovo Prosvity* (The Word of Enlightenment). [online] Available at: <http://slovo-prosvity.org/2012/09/10/iuriy-lohvyn-bezkul-turnist-porodzh/>. [in Ukr.]
6. Kravchenko, Ya. (2020). Ohrim Kravchenko. *The Artist and Time*. Kyiv, 384 p. [in Ukr.]
7. Kravchenko, Ya. (2025). "Sorrow. Famine in Ukraine." In Memory of the Boychukist Artist Okhrim Kravchenko. [online] *Istorychna Pravda*. Available at: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2025/02/10/164723/> [Accessed 10 Feb. 2025]. [in Ukr.]
8. Lohvyn, Yu. (2002). *The Mill*. B.m.: b.v., 12 p. [in Ukr.]
9. Lohvyn, Yu. (2003). *A Tale of the Strange One*. B.m.: b.v., 10 p. [in Ukr.]
10. Lohvyn, Yu. (n.d.). *Life and Work*. [online] ukrlib.com.ua. Available at: <https://ukrlib.com.ua/bio/printit.php?tid=5890> [Accessed 13 Aug. 2025]. [in Ukr.]
11. Mattingly, D. (2024). "We Must Look at the Holodomor as Just One of Many Attempts to Subdue Ukraine Since the Time of Peter I or Even Earlier". *Ukraina moderna* (Modern Ukraine). [online] Available at: <https://uamoderna.com/backward/dariya-mattingli-my-mayemodyvytysya-na-golodomor-yak-na-lyshe-odnu-z-bagatoh-sprob-pidkorennya-ukrayiny-vid-chasiv-petra-i-chy-navit-ranishe/> [Accessed 27 Nov. 2024]. [in Ukr.]
12. Eighteen "Golden Writers of Ukraine" Awarded. (2012). *Druh chytacha*. [online] Available at: <https://vsiknygy.net.ua/news/23820/> [Accessed 26 Nov. 2012]. [in Ukr.]
13. Is it True that we are so Memoryless? (2003). *Krymska svitlytsia*, (13). [in Ukr.]
14. Yatsiv, A., Yatsiv, R., eds. (2023). *Petro Andrusiv (1906–1981): Artistic Heritage, Publications, Archival and Reference Materials*. Lviv, 547 p. [in Ukr.]
15. Awards Given to Laureates of the Lesia Ukrainka Government Prize in the Capital. (2013). [online] comin.kmu.gov.ua. Available at: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=104039&cat_id=98430 [Accessed 16 May 2013]. [in Ukr.]
16. Cherednychenko, V. (2019). In Memory of Yurii Lohvyn. *Filateliia Ukrainy*, (19), pp. 30–33. [in Ukr.]
17. Cherednychenko, V. (2015). *About Philately for Everyone*. For Youth, Children, Heirs of Philatelic Collections. Kyiv, 112 p. [in Ukr.]
18. Cherednychenko, V. (2004). The Philatelic Facet of Holodomor Memory. *Filateliia Ukrainy*, (1), pp. 8–11. [in Ukr.]
19. Shchur, M. (2003). There May Not Be Stamps for the 1932–1933 Holodomor Anniversary. [online] *Radio Svoboda*. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/908408.html> [Accessed 8 Oct. 2003]. [in Ukr.]
20. Yurii Lohvyn: "The Issuance of Every Ukrainian Stamp Was a Celebration for Us". (2015). *Filateliia Ukrainy*, (1), pp. 12–19. Available at: <https://issuu.com/ukrposhta/docs/027ad0f8716eb9> [Accessed 13 Aug. 2025]. [in Ukr.]
21. Darewych, D. (2023). Representations of the Holodomor by Ukrainian Artists. In: Malko, V., ed., *Ukrainian Artists Depict Genocide: in Commemoration of the 90th Anniversary of the Holodomor*. Fresno, CA, Fresno, pp. 9–39. [in Eng.]
22. Malko, V., ed. (2023). *Ukrainian Artists Depict Genocide: in Commemoration of the 90th Anniversary of the Holodomor*. Fresno, CA, Fresno, 64 p. [in Eng.]
23. Stanton, G. (n.d.). The Ten Stages of Genocide. [online] [genocidewatch.com](https://www.genocidewatch.com). Available at: <https://www.genocidewatch.com/tenstages> [Accessed 13 Aug. 2025].

Summary

CONTRIBUTION OF AN ARTIST YURII LOHVYN TO THE VISUAL REPRESENTATION OF THE HOLODOMOR THEME

Andrii IVANETS

orcid.org/0000-0001-7167-8183

Candidate of Historical Sciences, lead research fellow of
the National Museum of the Holodomor-Genocide

semail: crimeaua@ukr.net

The relevance of the research. The Holodomor of 1932–1933, perpetrated by the totalitarian communist regime of the USSR, dealt a colossal blow to the Ukrainian people – millions of direct and indirect human losses, the destruction of a significant part of the tangible and intangible cultural heritage, the deformation of society and the personalities of the survivors of the grave crime of genocide, etc. The communist state headquartered in Moscow in Moscow persecuted any mention of this deliberately orchestrated catastrophe in Ukraine for many decades. The inability to publicly remember and comprehend the tragedy leads to even deeper traumatization for the victims and the preservation of a post-genocidal state of society as a whole. As psychoanalyst and psychologist R. Kechur explains, "Trauma is an undivided experience when a person is inside the trauma and no one shares it." In this context, art can and should play an important therapeutic role for the affected society and its individual representatives.

The purpose is to examine the contribution of the well-known graphic artist and writer Y. Lohvyn to the visual representation of the Holodomor theme.

Conclusions. Y. Lohvyn, as an artist who constantly reflected the past and culture of Ukraine in his works, was influenced by tragic family memories of 1932–1933 and, probably, his own post-war experience and was one of the first artists in Soviet Ukraine to address the theme of the Holodomor. His contribution to its artistic interpretation and reflection is small in volume but significant in view of the socio-political circumstances. The conclusion about Y. Lohvyn's primacy in reflecting the Holodomor in the visual arts of the post-war Ukrainian SSR is preliminary, as the search for works on this theme must be continued. In the early 2000s, Y. Lohvyn was not only a well-known artist and writer, but also a recognised master of industrial graphics and the author of a number of popular and widely circulated series of Ukrainian stamps. His postal miniature, the sketches for which he created in 2003 on the anniversary of the Holodomor, could have reached a much wider audience. They contained an interesting idea – to use the transformed image of "Young Ukraine" by Narbut as a symbol of the Ukrainian People's Republic and the revived Ukrainian statehood in general to show the tragedy of the Ukrainian nation. However, the symbolism used by the artist did not find support among the members of the editorial and artistic council of Ukrposhta, who considered these sketches too gloomy. However, some experts believed that these sketches reflect the depth of the tragedy the Ukrainian nation endured during the Soviet genocide.

Keywords: Yurii Lohvyn, Holodomor, genocide, postage stamps, engraving, woodcut.